

культурнай інфармацыі, што даводзяць гэтыя адзінкі мовы, спрыяе пазнанню ведаў, мудрасці, правіл і ўстановак свайго народа. І такое «прачытанне» фразеалагізмаў з кампанентамі *сонца, зорка, месяц* дазваляе гаварыць пра спосаб мыслення чалавека ў мінулым, якое ў асноўным было метафарычным, выяўляе светаўспрыманне і светаразуменне нашых продкаў, тыя веды, што былі асновай жыцця чалавека ў мінулым. Фразеалагізмы, у тым ліку і з кампанентам *сонца, зорка, месяц*, даносяць інфармацыю сваім нязменным зместам і формай да новых пакаленняў, тым самым яднаючы іх са сваім народам. Фразеалагізмы выразна і вобразна, дакладна і сцісла адлюстроўваюць пачуццёва-эмацыянальны свет чалавека, фіксуюць сімволіку, якой надзялялі нашы продкі словы, у тым ліку і лексемы для наймення астранамічных паняццяў, якія ў мінулым набылі сваю сімволіку і перадалі яе ўтвораным з імі фразеалагічным адзінкам для выказвання ацэнкі, для характарыстыкі, для выражэння адносін да ўсяго, што мае важнейшы сэнс у жыцці чалавека, пра самога сябе ў свеце.

Літаратура

- 1 Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў: у 2 т. / І. Я. Лепешаў. Т. 1: А – Л. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.; Т. 2: М – Я. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
- 2 Ковшова, М. Л. Семантика головного ўбора в культуре и языке. Костюмный код культуры / М. Л. Ковшова. – Москва : Гнозис, 2015. – 368 с.
- 3 Ляшчынская, В. А. Ідыяматыка беларускай мовы ў лінгвакультуралагічным асвятленні / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2019. – 250 с.
- 4 Санько, С. Сонца / С. Санько, Я. Сахута // Мифалогія беларусаў: энцыкл. слоўнік / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 455–456.
- 5 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. – Мінск : Гал. рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыя, 1979. – Т. 3: Л – П. / рэд. тома П. М. Гапановіч. – 672 с.

УДК 811.161.3'42:821.161.3-1*Л. Дранько-Майсюк

М. С. Шчалкун

ТРОПЫ, ЗАСНАВАНЫЯ НА ПАДАБЕНСТВЕ, У ПАЭЗІІ ЛЕАНІДА ДРАНЬКО-МАЙСЮКА

У артыкуле даследуюцца тропы, заснаваныя на падабенстве, выяўленыя ў мове паэтычных твораў Л. Дранько-Майсюка. Разглядаюцца асаблівасці ўжывання паэтам розных тыпаў метафар, эпітэтаў, параўнанняў, а таксама гіпербалы і літоты. Для надання экспрэсіўнасці і выразнасці паэтычнага тэксту Л. Дранько-Майсюк актыўна выкарыстоўвае метафары, тропы метафарычнага тыпу, параўнанні і эпітэты, што дапамагае адлюстраваць індывідуальныя асаблівасці аўтарскага мыслення.

Сярод стылістычных сродкаў літаратурнай мовы найбольш распаўсюджаным з'яўляецца метафара. Метафара – гэта перанос назвы з аднаго прадмета або з'явы рэчаіснасці на іншы на аснове іх знешняга або ўнутранага падабенства.

Метафара з'яўляецца адным з важнейшых і старажытнейшых сродкаў мастацкай выразнасці, які ўзнік яшчэ ў часы першабытнага чалавека, а той надзяляў духамі прадметы і прыроду. У сучаснасці існуе шмат даследаванняў, якія прысвечаны

вивучэнню метафары як лексіка-семантычнага сродку выяўленчай выразнасці. Гэта звязана з тым, што метафара знаходзіць сваё адлюстраванне не толькі ў мастацкай і публіцыстычнай літаратуры, але і ў навуковай, становіцца часткай маўлення кожнага чалавека. Адзінага погляду на дадзены троп няма, розныя даследчыкі і пісьменнікі ставяцца па-рознаму да гэтага сродку мастацкай мовы.

Прынята, што найбольш пашырана метафара ў лірычных творах. Пісьменнікі любяць выкарыстоўваць метафару ў сваіх творах, таму што яна дапамагае стварыць мастацкі вобраз, карціну. Калі не хапае слоў для дакладнай характарыстыкі прадмета, аўтары таксама звяртаюцца да метафары. Як у паэтычных, так і ў праявічных творах метафара дапамагае стварыць неабходны вобраз, перадаць пэўны настрой, зрабіць твор шматгранным. «Асаблівым багаццем семантыкі, разнастайнасцю форм і экспрэсіўнасцю выражэння адрозніваецца паэтычная метафара» [1, с. 101].

Трэба адзначыць, што ў сучаснай літаратуры многія аўтары актыўна ўжываюць метафару, і Леанід Дранько-Майсюк не выключэнне. Ён піша: «*Ускалыхніце мне душу. // Не толькі рыфмай ці радком, // Што неспадзеўкай душу лапчыць, // А чым заўгодна, // Хоць ваўком // З метафарай у чорнай папчы...*» [2, с. 67].

Зараз мы разгледзім метафару ў вершы Л. Дранько-Майсюка «Груша»: «*Груша бегла на мяжы, // Лічыла крушні і аблокі. // У ручаіне ці ў ораджы // Вясельныя ўсчынала скокі*» [3, с. 5]. У радках гэтага верша адбываецца адухаўленне «Грушы», якое выражана дзеясловам. І тут жа дзеяслоўная метафара развіваецца ўключэннем у метафарычны кантэкст дапаўнення. Яскравым вобразна-выяўленчым сродкам з'яўляецца дзеяслоўная метафара, у аснове якой ляжаць віды пераноснага словаўжывання, такія як увасабленне, адухаўленне і параўнанне.

Адной з разнавіднасцей метафары з'яўляецца персаніфікацыя. Пры персаніфікацыі неадушаўленыя прадметы і з'явы надзяляюцца ўласцівасцямі, паводзінамі чалавека: «*Мой дом вырастаў, я старэў... // Аблокі пад рукі скакалі, // Дарогі і гурбачкі дрэў // У сподзе глухім пазнікалі...*» [3, с. 18]. Пры персаніфікацыі як метафарычнай разнавіднасці выкарыстоўваюцца дзеясловы, пры якіх з'явам прыроды і прадметам прыпісваецца разумовая дзейнасць чалавека, фізіялагічны стан чалавека, псіхічная дзейнасць, фізічнае дзеянне, маўленчая дзейнасць. Часцей за ўсё ў паэзіі аўтары персаніфікуюць з'явы прыроды – восень, вясну, вецер, маланку, бярозу, раку, сад, зару і інш.

Л. Дранько-Майсюк як сапраўдны мастак слова выкарыстоўвае персаніфікацыю ў шматлікіх сваіх вершах. Вось да прыкладу адзін з такіх твораў, дзе паэт надзяляе вецер фізічным дзеяннем, духоўнай і маўленчай дзейнасцю: «*Я чакаю, // І вецер чакае са мной... // Ён пагодваецца за сцяной // І пазвоньвае на карнізе. // Я кахаю, // І вецер кахае цябе, // Адзіноту трывае... // Я спяваю, // І вецер таксама няе*» [4, с. 82].

Да тропу метафарычнага тыпу адносіцца сімвал. Сімвал – «адзін з відаў іншасказання, умоўнае абазначэнне сутнасці якой-небудзь з'явы, паняцця пэўным прадметам ці словаобразным знакам» [1, с. 106]. Сімвалы – гэта звычайна назоўнікі, якія пісьменнік выкарыстоўвае для абазначэння з'яў прыроды, расліннага і жывёльнага свету, асобы. У вершы са зборніка «Гаспода» Л. Дранько-Майсюка «Цягне мяне сюды...» цёмная вада і бераг найкруты – сімвалы дрэннага прадчування: «*Цягне мяне сюды – // Да самай цёмнай вады, // Да берага найкрутога, // Дзе скруціць вязы дарога...*» [5, с. 12].

Да метафары, заснаванай на пераносе, адносіцца катахрэза і сінестэзія. Катахрэза – гэта некарэктнае словаўжыванне, выкарыстанне слоў у пераносным сэнсе, якое супярэчыць іх прамому значэнню, прычым супярэчнасць гэта выступае дзякуючы незвычайнаму злучэнню слоў у пераносным значэнні або дзякуючы адначасоваму ўжыванню слова ў прамым і пераносным значэнні. Гэты від тропу даволі часта сустракаецца ў літаратурна-пісьмовай мове і выкарыстоўваецца пры апісанні з'яў прыроды, таму ў аснову катахрэзы пакладзена адухаўленне: «*Ноч села на палескія гароды // Радыёактыўнаю імглою, //*

І змізарнеў той ноччу назаўсёды // Уласны страх – стаў птушкаю малой [2, с. 65]; «*Вось яна, казка – Давыд-Гарадок, // Бацька на ганку і маці ў гародзе, // А перад хатаю чысты грудок – // Сонца стаіць і не хоча заходзіць*» [2, с. 74].

Сінестэзія – «троп метафарычнага тыпу, заснаваны на аб'яднанні некалькіх сфер пачуццяў і адпаведных ім асацыяцый: зрокавых і слыхавых, зрокавых і смакавых і г. д.» [1, с. 111]. Напрыклад: «*Яно існуе ў варажбе, // Каб у хвіліны найцяжкія, // Мой друг, не выпала табе // Ні сцежкі горкае, ні кія*» [2, с. 74].

Да тропы, заснаваных на падабенстве, адносяцца гіпербала, літота, параўнанне і эпітэт, якія служаць для ўзмацнення эмацыяна-ацэначнага характару і пашырэння сэнсавага дыяпазону слова, павелічэння адлюстравання рэчаіснасці, вобразнасці і выразнасці мовы. У лінгвістыцы словам *гіпербала* называюць празмернае перабольшванне якіх-небудзь якасцей ці ўласцівасцей, з'яў, працэсаў з мэтай стварэння яркага і ўражлівага вобраза. Гіпербала часта сустракаецца ў вуснай народнай творчасці. У мастацкай літаратуры пісьменнікі ўжываюць гіпербалу з мэтай узмацнення выразнасці, стварэння вобразнай характарыстыкі героя, яркага і індывідуальнага ўяўлення пра яго. «Пры абмалёўцы вобразаў гіпербалізуецца сіла і моц пэўных дзеянняў герояў і ступень іх уздзеяння на акаляючы свет» [1, с. 111]. У вершах са зборніка Л. Дранько-Майсюка «Вандроўнік» знаходзім наступныя прыклады: «*Пагрукаў нечаканы воз, // І пуга ляснула і сціхла, // Так моцна ляснула: з бяроз // Зляцела лісцяў яркіх сціжка*» [3, с. 17]; «*Ты нічога не пабачыш, // Хоць і сонца будзе мора, // Хоць і вочы твае будуць // Пазіраць вакол няхвора*» [3, с. 23].

Літота – гэта мастацкі троп, які змяшчае наўмыснае, празмернае пераменшванне значэння, прыкмет прадмета або з'явы. У перакладзе з грэчаскай мовы гэта слова значыць «прастата». Гэтым тэрмінам называюць мастацкі прыём, супрацьлеглы гіпербале. Каб зрабіць гаворку выразнай і вобразнай, пісьменнікі звяртаюцца да выкарыстання літоты з мэтай узмацнення экспрэсіі. Калі аўтары ў творах выкарыстоўваюць гэты сродак мастацкай выразнасці, то маецца на ўвазе наўмыснае змяншэнне памеру прадметаў, аб'ёму, колькасці, прасторавых уласцівасцей: «*Хто раскажа пра гаспадара, // Хто наведаміць аб гаспадыні // Хатачкі з далонькаю двара, // З комінам, што нудзіцца па дыму*» [3, с. 41]; «*Ручай на ўзлеску замшэлым – // Дзве жмені вады, // Жвір пад нагою шэры, // А пад вадою руды*» [3, с. 11]; «*І змізарнеў той ноччу назаўсёды // Уласны страх – стаў птушкаю малой*» [2, с. 65].

Параўнанне – гэта выяўленчы прыём, у якім супастаўляюцца два прадметы, дзеянні ці з'явы з мэтай узмацнення характарыстыкі аднаго з іх. Прычым, у адрозненне ад метафары, у параўнаннях заўсёды ўзгадваюцца два элементы: тое, што параўноўваюць, і тое, з чым параўноўваюць. Гэты сродак выяўленчай выразнасці характарызуе з'яву і красамоўна стварае пэтычны і жывапісны малюнак. Як сродак мастацкай вобразнасці, параўнанне падобна да метафары, што адзначалі яшчэ знакамітыя аратары старажытнага Рыма. Параўнанне з'яўляецца не менш распаўсюджаным за метафару тропам.

Мастакі слова звяртаюцца да параўнання з мэтай стварыць мастацкі дакладны малюнак і выявіць эмацыянальныя адносіны да яго, таксама дапамагчы ўявіць чытачам кадарытныя вобразы свайго духоўнага свету. «Асаблівую ролю параўнанні выконваюць у паэзіі, дзе з'яўляюцца важным сродкам вобразнай характарыстыкі прадмета, стварэння экспрэсіўна-эмацыянальнай афарбоўкі мастацкага слова» [1, с. 114].

Паводле граматычных адносін параўнанні падзяляюцца на прысубстантыўныя, прыад'ектыўныя, прыдзеяслоўныя і прыадвербіяльныя. Л. Дранько-Майсюк часцей выкарыстоўвае прысубстантыўныя і прыдзеяслоўныя параўнанні: «*І Свіслач, як Венецыя ў тумане, // І гандаль на Нямізе – паляванне*» [3, с. 89]; «*Не праведнік, але яшчэ й не злодзея, // Я – той, каму папшасціла спазнаць: // Жанчына адыходзіць, як стагоддзе, // І я хачу стагоддзе затрымаць*» [6, с. 81].

Таксама вылучаюцца прыад'ектыўныя параўнанні: «**Сон мой пусты – як ваза, у якой // Даўно няма ні кветак, ні сцяблінак, // Няма вады і сонечных іскрынак, // Тых самых – з аксамітнаю лускай**» [6, с. 40].

Па сваёй структуры і сродках сувязі параўнанні бываюць разнастайныя. Па структуры – простыя, параўнанні-словазлучэнні, разгорнутыя. Па сродках сувязі часцей сустракаюцца злучнікавыя параўнанні. Письменнік найбольш часта выкарыстоўвае ў паэзіі выразы са злучнікам як, што ўжываецца з назоўнікам у назоўным склоне: «**Імя тваё на вуснах у Еўропы, // Як васільковы лёд! // Калі расстане – свежасцю акропіць // І мой гарынскі рот**» [6, с. 21]; «**“Ты мудрая, мудрэйшая за ўсіх, // У табе я жонку бачу, не гультайку”, – // Так распавёў абранніцы жаніх, // І нахіліўся раптам, і пры ўсіх // Саву паглядзіў, як жывую ляльку**» [4, с. 93]. Злучнік як можа спалучацца з назоўнікам ускоснага склону з прыназоўнікам: «**Да старасці, як да князёўства нам, // Далёкі шлях – дай, Божа, ногі; // На золата і срэбра нашым снам // Яшчэ хапае добрай змогі**» [6, с. 38]; «**І ў спакойнай чарзе неспакойна, // Як на ранішняй строме глухой**» [3, с. 41]. Дапоўніць параўнальную моўную канструкцыю і зрабіць яе больш яскравай могуць дапасаваныя і недапасаваныя азначэнні, прамыя і ўскосныя дапаўненні: «**Гранітная качка ляцела // За хвілю да трапнага стрэлу. // У сподзе рака захацела, // Як пляшкі парожняе цела**» [3, с. 40]; «**Баюся слоў, як здраднікаў жывых, // І на трасцінку сэрца спадзяецца, // Што ноч яе і ранішні ўскалых // Паможжа мне з табой паразумецца**» [6, с. 89].

У творах Л. Дранько-Майсюка папулярным з'яўляецца выкарыстанне параўнальных канструкцый са злучнікамі *нібы, нібыта, быццам* і назоўнікамі ва ўскосных склонах з прыназоўнікамі, дапасаванымі і недапасаванымі азначэннямі, прамымі і ўскоснымі дапаўненнямі: «**Як свет пачаўся? Кружыць матылёк, // Не чуючы адказу, над пытаннем, Якое нібы велічны папрок**» [4, с. 64]; «**Сказаўшы гэта, поўны рот // Перакрывіў – аж зніклі словы! // Нібыта ў цемры бутэрброд // Глынуў з мяшэчкам папяровым**» [4, с. 98]; «**Дарога з пагорка ў лагчыну, // Нібыта ў балюю сышла... // Вецер ускіне лэйчыну // Да ластаўчына крыла**» [3, с. 18]; «**І трапіў у боль, нібы ў пастку, // Шапчу... // А мой шэпт, быццам крык**» [2, с. 11].

Адным з самых распаўсюджаных тропаў у творчасці Л. Дранько-Майсюка з'яўляецца эпітэт – мастацкае азначэнне, якое вобразна і эмацыянальна характарызуе апісаную з'яву, чалавека, прадмет, падзеі. Такі лексіка-семантычны сродак надае вобразу паўнату, маляўнічасць і выразнасць, а мове – адметнасць і эмацыянальную насычанасць. Усялякі эпітэт адлюстроўвае непаўторнасць ўспрымання свету аўтарам, таму абавязкова выказвае якую-небудзь ацэнку і мае суб'ектыўнае значэнне.

У залежнасці ад ужывання эпітэты падзяляюць на агульнамоўныя (звыклія), народна-паэтычныя (традыцыйныя, сталыя) і індывідуальна-аўтарскія (аказіянальныя). Агульнамоўныя часта ўжываюцца ў літаратурнай мове. Народна-паэтычныя эпітэты паходзяць з фальклору. Індывідуальна-аўтарскія эпітэты адлюстроўваюць арыгінальнасць аўтарскага мыслення. Эпітэты выяўляюцца з дапамогай прыметнікаў, займеннікаў, назоўнікаў, якія выконваюць функцыю вобразнай характарыстыкі прадмета, прыродных з'яў, дзеяння, душэўнага стану і экспрэсіўнасці маўлення.

У даследаваных вершах выдзяляюцца індывідуальна-аўтарскія эпітэты, выражаныя прыметнікамі, пры апісанні фізічных уласцівасцей з'яў прыроды ці жывых істот: «**Ясікі колішнія, рудыя, // Да вашай аздобы жывой // Цягнуцца попелу цёплая шыя // З мяккай, пустой галавой**» [2, с. 22].

У паэзіі письменніка сустракаюцца і агульнамоўныя эпітэты, якія дапамагаюць зразумець эмацыянальны настрой і аўтарскае бачанне Л. Дранько-Майсюка: «**Анёл у зорным лахмане // Вартуе чыстае каханне. // Незразумелае жаданне // Анёла пільнага кляне**» [2, с. 42]; «**Неспадзяванае спатканне // Каля заснежанай чыгункі. // Неспадзяванае змярканне // І пацалункі, пацалункі**» [2, с. 22]; «**Ты з думкай гэтай любай // Хадзіў, спакою**

поўны... // І Васіля, і Любу – // Бацькоў сваіх успомніў» [2, с. 26]; «Таму прашу выратавання, // І новай музыкі, і слоў – // Хай нечаканае каханне // Заменіць пэўную любоў» [2, с. 70].

Народна-паэтычныя эпітэты ў творах паэта сустакуюцца даволі рэдка: «Маці спявала: // Сынку Іванку, // Ты па моры плаваў // **Залаценькім ранкам**» [3, с. 19].

Тропы, заснаваныя на падабенстве прадметаў, актыўна выкарыстоўваюцца ў паэтычнай мове кожнага пісьменніка. Леанід Дранько-Майсюк для надання экспрэсіўнасці і выразнасці тэксту выкарыстоўвае метафары, тропы метафарычнага тыпу, параўнанні і эпітэты, што дапамагае чытачам убачыць індывідуальныя асаблівасці аўтарскага мыслення.

Літаратура

1 Станкевіч, А. А. Рыторыка: вучэб. дапам. / А. А. Станкевіч. – Мінск : РІВШ, 2010. – 316 с.

2 Дранько-Майсюк, Л. Над пляцам: вершы / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск : Маст. літ., 1986. – 86 с.

3 Дранько-Майсюк, Л. Вандроўнік: вершы / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск : Маст. літ., 1983. – 47 с.

4 Дранько-Майсюк, Л. Вершы, паэмы, эсэ / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 214 с.

5 Дранько-Майсюк, Л. Гаспода: Выбранае // Л. Дранько-Майсюк. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 382 с.

6 Дранько-Майсюк, Л. Акропаль / Л. Дранько-Майсюк. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 115 с.

УДК 811.161.3'42:398.92:821.161.3-2*А. Дудараў

А. А. Шчарбатая

ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ Ў ТВОРЧАСЦІ А. ДУДАРАВА – СРОДАК ВЫРАЖЭННЯ ГІСТОРЫІ І КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСАЎ

У артыкуле разглядаюцца фразеалагізмы беларускай мовы, выяўленыя ў п'есе Аляксея Дударава «Князь Вітаўт», якія эмацыянальна, сцісла і дакладна называюць, характарызуюць і ацэньваюць адносіны паміж дзеючымі асобамі твора. Асобная ўвага скіравана на характарыстыку саматычных фразеалагізмаў. Аналіз фразеалагізмаў паказвае, што галоўнай мэтай іх выкарыстання з'яўляецца перадача мінулых часоў і культурна-гістарычнага вопыту мінулых пакаленняў беларусаў.

Творчасць Аляксея Дударава, аднаго з ліку самых вядомых творцаў сучаснай беларускай драматургіі, характарызуецца рознай тэматычнай скіраванасцю, але ўсё ж самымі цікавымі і адметнымі з'яўляюцца яго п'есы, прысвечаныя гісторыі нашай краіны, што адлюстроўваюць змяненні чалавека, грамадства і краіны на пэўным этапе іх сацыяльнага развіцця.

Аб'ектам вывучэння ў межах артыкула абрана п'еса «Князь Вітаўт» А. Дударава [1], а прадметам – выбар аўтарам фразеалагічных адзінак беларускай мовы, устанавленне іх месца і ролі ў мове п'есы на гістарычную тэму.

Аналіз мовы твора, у прыватнасці, выяўленых фразеалагізмаў (усяго больш за 30 фразеалагічных адзінак), дазваляе адзначыць такую асаблівасць, як наяўнасць сярод